

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu

Mehmet Ali TUĞTAN

* Yrd. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Tuğtan, Mehmet Ali, “Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 49, 2016, s. 3-24.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu

Mehmet Ali TUĞTAN

Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul. E-posta: mehmet.tugtan@bilgi.edu.tr

ÖZET

İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasının şekillenmesinde önemli roller üstlenmiş iki dışişleri bakanımızdır. Bu çalışmada siyasal görüş, kişilik ve dış politika anlayışı açılarından farklı yerlerde duran bu iki bakanın, dış politika yapımına hangi teorik perspektiften baktıkları irdelenecek ve özellikle kültürel değişkenlerin önemine dair düşüncelerindeki farklılık ele alınacaktır. Çalışmanın temel iddiası, E. H. Carr'ın bir ucuna saf realist, diğerine ise saf ütopyacı tiplerini yerleştirdiği yelpazede, İsmail Cem'in realist, Ahmet Davutoğlu'nun ise ütopyacı tarafa daha yakın durduğudur.

Anahtar Kelimeler: İsmail Cem, Ahmet Davutoğlu, Türk Dış Politikası, E. H. Carr, Realizm.

Cultural Variables in Foreign Policy: İsmail Cem and Ahmet Davutoğlu

ABSTRACT

İsmail Cem and Ahmet Davutoğlu are two important ministers of foreign affairs who have played important roles in shaping Post-Cold War era Turkish foreign policy. This study aims to analyze the theoretical perspectives through which these two politically and personally different ministers understood foreign affairs, and in particular aims to tackle the different importance they accord to cultural variables in foreign policy making. This study claims that in a scale ranging from the pure realist to the pure utopian as depicted by E. H. Carr, İsmail Cem should be posited closer to the realist end while Ahmet Davutoğlu should be posited closer to the utopian one.

Keywords: İsmail Cem, Ahmet Davutoğlu, Turkish Foreign Policy, E. H. Carr, Realism.

Giriş

Türk dış politikasında Soğuk Savaş sonrasındaki son yirmi beş yıla damgasını vuran iki bakan ismi düşünüldüğünde akla ilk gelenler, İsmail Cem (1997-2002) ve Ahmet Davutoğlu (2009-2014) olacaktır. Bu çalışmanın amacı, gerek icraatları gerekse kişilik ve entelektüel birikimleri ile Türk dış politikasının tasarlanma ve uygulanmasında önemli izler bırakmış olan bu iki bakanın dünyaya ve yaptıkları işe hangi teorik perspektiften yaklaştıklarını irdelemektir.

Bu çalışmada, klasik realizmin temel eserlerinden biri olan E. H. Carr'ın *20 Yıl Krizi* adlı çalışmasında¹ ifade ettiği realist-ütopyacı karşıtlığı çerçevesinde bir sınıflandırmaya gidilerek, İsmail Cem'in dış politika anlayışının realist, Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışının ise ütopyacı uca daha yakın olduğu iddia edilecektir. Bu varsayımın denetlenmesi için, her iki bakanın da demeç, kitap ve makaleleri taranarak, uluslararası ilişkiler ve dış politika yapımında belirleyici değişkenler olarak neleri gördüklerine bakılacaktır. Bu değişkenlerden özellikle kültürün her iki bakanın teorik çerçevelerindeki yeri ayrıca irdelenecektir. Amaç, Cem ve Davutoğlu'nun demeç ve yazılarına yansıyan, kendi tanımlarına göre "geleneksel Türk dış politikası" eleştirilerine ve ona önerdikleri alternatiflere göre, her iki bakanın da öznel dış politika anlayışlarında kültürün yerini belirlemektir. Bu sayede, fikirsel değişkenler konusundaki kavrayış farkları vurgulanarak, realist-ütopyacı düzleminde konumlandırılmaları mümkün olacaktır. Bu bağlamda, bakanların icraat dönemleri ve bu dönemlerin önemli gelişmelerine, ancak fikir dünyalarını aydınlatmak amacı ile değinilecektir. Zira bu çalışmanın ana amacı, adı geçen iki bakanın icraatlarının analizinden çok, o icraatlara yön veren fikirsel arka planı açığa çıkartmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, neden bu iki bakanın seçildiği üzerinde durulacak, bu seçim: i) istikrar, ii) iddia, iii) konjonktür, iv) icraat ve v) etki başlıkları altında temellendirilecektir. İkinci bölümde, ele alınan iki bakanın teorik perspektifleri incelenecektir. Burada, önce İsmail Cem'in icraat dönemini ve dış politika anlayışı ile ilgili genel fikirlerini aktardığı kitap, söyleşi ve makalelerine atfen Cem'in: i) Geleneksel Türk dış politikası eleştirisi, ii) Dış politikada realizm, iii) Dış politikada bir güç unsuru olarak kültür ve tarihsel miras, iv) Dış politikanın coğrafi odağı ve v) Medeniyet aidiyeti ve değerler hakkındaki fikirlerine değinilecektir.

Ardından, Ahmet Davutoğlu'nun fikriyatı ele alınacaktır. Bu bağlamda, Davutoğlu'nun i) Geleneksel Türk dış politikası eleştirisi, ii) Tarih, coğrafya ve medeniyet aidiyetinin belirleyiciliği, iii) Dış politikada güç formülü, güç unsurları ve güç çarpanları, iv) Bir güç çarpanı olarak Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İrade ile medeniyet ben-idraki arasındaki ilişki, v) Medeniyet eksenini Türkiye ve vi) Dış politikanın coğrafi odağına dair varsayımları ele alınacaktır.

Sonuç bölümünde, iki bakanın kültürün dış politika yapımındaki rolüne, güç unsurları ve güç çarpanları sınıflandırması bağlamında bakılarak öncelikle, İsmail Cem'in kültürü bir güç unsuru olarak gördüğü ve bunun realist teorinin güçle ilgili genel tespitleriyle uyumlu olduğu iddia edilecektir. İkinci olarak Ahmet Davutoğlu'nun, kültürü bir yandan bir güç unsuru olarak görürken, kültürün bir sonucu olan medeniyet ben-idraki (farkındalığı) ve ondan türeyen stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi iradeyi ise, birer güç çarpanı olarak gördüğü iddia edilecektir. Bu iddialar çerçevesinde, İsmail Cem'in fikri etkenleri de hesaba katan (E. H. Carr tipi) bir realizme daha yakın durduğu öne sürülecektir. Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımında fikri unsurların yeri ise geleneksel realist perspektiften eleştirilerek, Davutoğlu'nun dış politika anlayışının E. H. Carr'ın ütopyacılık olarak tanımladığı bir idealizme daha yakın olduğu iddia edilecektir.

1 E. H. Carr, *20 Yıl Krizi*, Can Cemgil (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

“İz Bırakan” İki Bakan: İsmail Cem (1997-2002) ve Ahmet Davutoğlu (2009-2014)

Böyle bir kıyaslama için neden İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun seçildiği sorusu, temelde beş ana başlık altında ele alınabilir: İstikrar, iddia, konjonktür, icraat ve etki. Bu bölümde, İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun kamusal kişilikleri ve bakanlık dönemleri anılan başlıklar çerçevesinde karşılaştırılacaktır.

1990'lı yıllar, Türkiye siyasal tarihine koalisyonlar dönemi olarak geçmiştir. 1991 seçimleri ardından kurulan SHP-DYP koalisyonu ile başlayan bu dönemde, takip eden 11 yıl boyunca tek parti hükümeti kurulamamış ve ülke iki ya da üç partiden oluşan koalisyonlarca yönetilmiştir. Koalisyon hükümetlerinin karakteristik bir özelliği olarak da, bakanlık sayıları artmış ve bakanların belirlenmesinde uzmanlık ve vizyondan çok koalisyon ortakları arasındaki pazarlıklar belirleyici olmuştur. İşte bu ortamda önemli ve prestijli bir bakanlık olarak görülen Dışişleri Bakanlığı da sık sık el değiştirmiştir. Öyle ki, 1991-2002 arasında ortalama bir dışişleri bakanının görev süresi yaklaşık 8 aydır.² Üstelik Tansu Çiller, Erdal İnönü ve Deniz Baykal gibi örneklerde görülebileceği üzere bakanların bir kısmı görev süreleri boyunca parti liderliği ve ülke siyaseti ile çok daha yoğun biçimde ilgilendikleri için, dış politika büyük ölçüde müsteşar seviyesinden başlayan bakanlık bürokrasisi tarafından, Milli Güvenlik Kurulu ve Genelkurmay başta olmak üzere devletin daha istikrarlı kurumları ile işbirliği sayesinde idare edilmiştir. Bu dönemde başbakanlık, kabinenin diğer bakanları, parlamento ve tabii dışişleri bakanlığı makamını işgal eden bakanlar, pek etkili olamamıştır.³

İsmail Cem, işte böyle bir dönemde 1997-2002 arasında beş yıl boyunca görev yapmış ve seleflerinin aksine bakanlık süresince hem genel vizyonun çizilmesi, hem gündelik politika uygulamaları, hem de anlık kriz yönetimleri sırasında öne çıkan liderlik sergilemiştir. Önce bir azınlık hükümeti, (1997-1999) ardından da üç partiden oluşan bir koalisyon hükümeti adına bakanlık yapmasına olmasına karşın, İsmail Cem makamını etkinlikle doldurabilmek için gereken güç ve güven yoğunlaşmasını sağlayabilmiştir. Bunu, hem mensubu olduğu hükümetlerin, hem devletin diğer kurumlarının, hem de (AB adaylık müzakereleri gibi önemli örneklerde) kamuoyunun desteğini arkasına alarak başarmıştır. Sonuç olarak da, bakanlığı için (aşağıda ayrıntılı olarak değineceğimiz) vizyonunu ilk günden itibaren ortaya koyup hem iç ve dış siyasetteki muhataplarına, hem devlet kurumlarına, hem de kendi bakanlık bürokrasisine kabul ettirebilmiştir.

Ahmet Davutoğlu, iç siyaset açısından farklı bir dönemde bakanlık yapmıştır. Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, takip eden 2007 ve 2011 seçimlerini de kazanarak tek parti hükümetleri kurmayı başarmıştır. Bu bağlamda, 1990'lara kıyasla siyasal açıdan çok daha istikrarlı bir dönem söz konusudur. Öte yandan, bu istikrarın dışişleri bakanlığına, makama Ahmet Davutoğlu'nun gelişine dek pek de yansımadığını görmekteyiz: Kasım 2002-2009 arasında kurulan hükümetlerde, yedi yılda üç farklı dışişleri bakanı görev almıştır (Yaşar Yakış, Abdullah Gül, Ali Babacan). Bunlar içerisinde en uzun süre göreve yapan Abdullah Gül'dür (14 Mart 2003 - 28 Ağustos 2007). Ancak Tansu Çiller örneğinde olduğu üzere, Abdullah Gül'ün kendine has bir dış politika vizyonu olmadığı gibi, iç siyasette Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ardından ikinci adam olarak işlevi ve mesaisi, dışişleri bakanı olarak sarf ettiği mesai ve işlevin önüne geçmiştir. Bu dönemde

2 Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu”, *Türk Dış Politikası*, Baskın Oran (der.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, Cilt 2, s.239.

3 1990'larda dış politika yapımında etkin olan devlet kurumları için bkz. Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Oluşum Süreci”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu (der.), İstanbul, Der Yayınları, 2004. s.829-855.

hükümet, henüz iktidarını ordu başta olmak üzere diğer devlet kurumları karşısında sağlamlaştırma aşamasındadır ve önemli konularda hâlâ bu kurumların ağırlığı hissedilmektedir. Abdullah Gül, 2007’de Cumhurbaşkanlığına seçilerek yerini Ali Babacan’a bırakmıştır. Asli uzmanlığı ekonomi olan Babacan da bu görevi iki yıldan kısa bir süre üstlenmiştir (29 Ağustos 2007–2 Mayıs 2009). Kasım 2002’de Abdullah Gül’ün başbakanlığında kurulan ilk Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinden itibaren 2015’e dek tüm hükümetlerde bakan olarak yer alan iki isimden biri olan Babacan, kabinede ekonomiden sorumlu devlet bakanı, AB Baş Müzakerecisi, dışişleri bakanı ve son olarak da başbakan yardımcısı unvanlarını taşımış; selefi Gül gibi o da kendine has bir dış politika vizyonu formüle etmemiştir. Babacan’ın döneminde Türkiye, İsrail ile Suriye arasındaki müzakerelerde kolaylaştırıcı rolü üstlenmiş, Başbakan Erdoğan da en yüksek düzeyde (İsrail Başbakanı Olmert ve Suriye Devlet Başkanı Esad) süren görüşmelere bizzat dâhil olmuştur. Aralık 2008’de, bu görüşmelerin en kritik aşamasında İsrail’in, muhatabı Ehud Olmert tarafından kendisine bilgi verilmeden Dökme Kurşun Operasyonu ile Gazze’ye saldırması sonucu kolaylaştırıcılık girişiminin başarısız olmasını siyasi ve diplomatik prestijine bir darbe olarak algılayan Erdoğan, bu operasyon sonrasında İsrail karşıtı söylemi ile öne çıkarken, dış siyasetin yürütülmesinde başbakanın kişisel ağırlığı artmıştır.⁴

Ahmet Davutoğlu’nun göreve gelmesi ile bu resim değişecektir: 2002-2007 döneminin aksine, özellikle 2009’dan itibaren ordu ve diğer devlet kurumlarının siyasal ağırlığı azalmış, buna bağlı olarak da dış politika büyük ölçüde seçilmiş hükümet tarafından belirlenmiştir. Zaten Kasım 2002’den itibaren başbakanın dış politika başdanışmanlığını yürüten Davutoğlu,⁵ bakanlık makamına uluslararası ilişkiler alanındaki uzmanlığını yansıtan, önceden belirlenmiş ve mensubu olduğu hükümet ve partinin tam desteğine sahip bir vizyonla gelmiştir.⁶ Davutoğlu, bakanlığının ilk üç yılında (özellikle Suriye iç savaşı derinleşip Türkiye’yi etkileyene dek) mensup olduğu siyasal parti ve hükümetin ötesinde bir teveccüh görmüş; hem içerdeki ve dışardaki siyasal muhatapları, hem dış politika üzerine yazan kanaat önderleri ve akademisyenler, hem de kamuoyu tarafından Türk dış politikasına getirdiği yeni soluk heyecanla karşılanmış ve desteklenmiştir.⁷ Bu destek 2012 yılından itibaren Suriye iç savaşının gelişimi ve Türkiye’ye yansımaları başta olmak üzere bazı sebeplerden ötürü aşınsa da,⁸ Ahmet Davutoğlu aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız dış politika vizyonunu hayata geçirmeyi başarmıştır.

İsmail Cem, bakanlık görevini devraldıktan sonra yaptığı ilk basın toplantısından itibaren (17 Temmuz 1997) dış politikaya yeni bir soluk, alternatif bir yöntem ve yaklaşım getireceğini iddia etmiş,

4 Dökme Kurşun Operasyonu öncesinde İsrail ve Suriye arasında Türkiye’nin kolaylaştırıcılık girişimleri ve nasıl sonuçlandığı konusunda Erdoğan’ın perspektifi için bkz. “Erdoğan: Olmert Beni Sırtımdan Hançerledi!” *Gazetevatan*, 15.11.2010, <http://www.gazetevatan.com/erdogan--olmert-beni-sirtimdan-hancerledi--340776-gundem/> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2016). Erdoğan’ın kendisine bilgi verilmeden operasyona başlandığı ve bu nedenle görüşmelerin suya düştüğü yorumu, daha sonra dönemin İsrail Başbakanı Olmert tarafından da doğrulanmıştır: “Olmert: Abbas never responded to my peace offer”, *Haaretz*, 14.02.2010, <http://www.haaretz.com/news/olmert-abbas-never-responded-to-my-peace-offer-1.263328> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2016).

5 “Sayın Prof. Ahmet Davutoğlu”, *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık*, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_PrimeMinister/pg_PrimeMinister.aspx (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2016).

6 Gencer Özcan, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Dış Politika Yapım Süreci”, *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoglu (der.) Ankara, Der Yayınları, 2012, s.17.

7 Bu tür kanaat önderi desteğinin ilk örneklerinden biri olarak bkz. Cengiz Çandar, “Oxford’da ‘Cumhuriyet Tarihimizin En İyisi’ İle...”, *Radikal*, 04.05.2010. Davutoğlu hakkında yabancılar tarafından yapılan erken dönem değerlendirmelerine bir örnek olarak bkz. David Traub “Turkey’s Rules”, *New York Times*, 20.01.2011, <http://www.nytimes.com/2011/01/23/magazine/23davutoglu-t.html> (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2016).

8 Aşınan desteğe örnek olarak bkz. Mehmet Ali Birand, “Davutoğlu ‘Bir Yıldız mı’ yoksa ‘Bir Felaket mi?’”, *Hürriyet*, 10.10.2012; Cengiz Çandar, “Pusulasını Kaybeden Dış Politika” *Radikal*, 02.08.2013 ve “Dış Politikanın İflas Fotoğrafı”, *Radikal*, 20.07.2014. Ancak burada vurgulanmalıdır ki 2012 sonrası dış politikaya yönelik artan eleştirilerin odağında yalnızca Davutoğlu değil, dönemin başbakanı Erdoğan da vardır.

bakanlığı boyunca statik ve kısır olmakla itham ettiği “geleneksel” Türk dış politikasının kabuğunu kırmaya uğraşmıştır. Özellikle 1970’ler sol siyaset yazınında önemli bir entelektüel olarak öne çıkmış olan İsmail Cem, Dışişleri Bakanlığı çerçevesinde öteden beri dile getirdiği “Türkiye’nin kültürel ve tarihsel mirasından kaynaklanan avantajlarını” kullanması için çabalamıştır. Bu amaçla; tarih dışı, statik, edilgen, Soğuk Savaş parametrelerine takılmış bulduğu dış politika zihniyetini⁹ ve onu temsil eden aktörleri karşısına almaktan çekinmemiştir. Sahip olduğu bu yenilikçi iddia bakımından Cem, hem görev yaptığı koalisyon hükümetleri döneminin diğer bakanlarından, hem de Ahmet Davutoğlu’nun gelişine dek görev yapan diğer bakanlardan belirgin biçimde farklıdır.

Öte yandan Ahmet Davutoğlu da, bakan olmadan önce yazdığı *Stratejik Derinlik* adlı eserinde Türk Dış Politikasının en önemli eksiğinin dinamik stratejik analiz ve yönlendirme olduğunu iddia etmiş, danışman ve ardından bakan olarak bu eksikliği gideren aktör olmaya uğraşmıştır. Davutoğlu, 2004 yılında Ahmet K. Han ile bir söyleşisinde, akademik geçmişi ve teorisyen kimliği ile uygulamacı ve siyasetçi olarak işlevi arasındaki ilişkiyi şöyle tarif eder:

Ben, geçen seneye kadar daha çok soyut düşünceyle ilgilenen, teorik çalışmalar içinde bulunmuş bir akademisyen olarak pratik hayata girdiğimde, bu durumun benim için ciddi bir meydan okuma ve yeni bir macera olacağını düşünüyordum. Bunda yanılmadım da. Ancak umduğumdan çok daha uyumlu bir ortam buldum; yani geliştirmeye çalıştığım ve *Stratejik Derinlik*’te anlattığım çerçeve ile Türkiye’nin pratik ihtiyaçları arasında ciddi bir çelişki görmedim.¹⁰

Nitekim 2009’da bakanlığa gelir gelmez “Komşularla Sıfır Sorun” gibi oldukça iddialı bir ilke çerçevesinde dış politika vizyonunu hayata geçirmeye koyulan Davutoğlu, “geleneksel” Türk dış politikasını tıpkı İsmail Cem gibi statik ve Soğuk Savaş’tan kalma, temsil ettiği devletin kimliğini, mirasını ve sahip olduğu potansiyeli idrakten yoksun bulmuştur. SSCB’nin dağılmasından sonra çevresindeki hiçbir ülkenin Türkiye ölçeğinde olmadığını, Türkiye’nin “köprü” değil Avrasya’da “merkez ülke” olduğunu vurgulayan Davutoğlu, planladığı atılımların gerçekleşmesi için kapsamlı bir zihniyet değişiminin şart olduğunu belirtmiştir.¹¹ Sonuç olarak denilebilir ki, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ölçüde belirgin bir çerçeve ve iddia ile görev yapmış sadece iki bakan vardır: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu.

Türkiye’nin doğu-batı ve kuzey-güney eksenlerinde sahip olduğu jeostratejik önem dolayısı ile dış politika açısından konjonktürel olarak “sakin” sayılabilecek pek az dönem söz konusudur. Nitekim İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu’nun bakanlık dönemlerinde de hem Türkiye’nin iç siyasetini, hem de komşuları, müttefikleri ve diğer devletlerle ilişkilerini etkileyen çok sayıda önemli olay yaşanmıştır. İsmail Cem dönemi denilince ilk akla gelen örnekler: İkizce/Kardak krizi sonrası Türk-Yunan gerginliği; 1997 Lüksemburg zirvesinde Avrupa Birliği tarafından dışlanmadan 1999 Helsinki zirvesinde adaylığa giden süreç; Suriye’ye karşı uygulanan silahlı kuvvet destekli kriz diplomasisi ve Öcalan’ın Kenya’da yakalanması; Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı anlaşması müzakereleri; Yunanistan, Suriye, Rusya ve İran’la ilişkilerin gerginlikten işbirliğine dönüşümü; 11 Eylül saldırıları, Afganistan operasyonu ve ABD’nin Irak’ı işgal hazırlıkları olarak sıralanabilir.

Benzer biçimde, Ahmet Davutoğlu döneminde de Türkiye’yi hem iç siyaset hem de dış ilişkiler açısından etkileyen önemli olaylar yaşanmış, yaşanmaya devam etmektedir. İlk akla gelenler olarak,

9 İsmail Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.10-15.

10 Ahmet Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s.133.

11 Ibid., s.82-83, 128.

Ermenistan'a açılım ve Irak Kürdistanı ile gelişen ilişkiler; İsrail ile gerginlikten Mavi Marmara saldırısına ve İsrail'in özrüne uzanan süreç; İran'ın nükleer programı çevresinde gelişen askeri tehdit, yaptırım ve diplomasi satrancı; Arap Baharı, Libya müdahalesi, Mısır'da devrim ve darbe, Suriye'de devam eden iç savaş, IŞİD'in yükselişi ve Türkiye'ye yansıyan mülteci akını, ABD ile gerginleşen ilişkiler, AB ile durgunlaşan üyelik müzakereleri, Kıbrıs'ta kapsamlı çözüm görüşmeleri ve Ukrayna krizi sayılabilir.

Her iki bakan da, anılan krizlerde karar alıcı olarak yer almış, hem kendi hükümet ve parlamentolarına, hem de onları seçen kamuoyuna ve ülkenin dış muhataplarına karşı, izlenen siyaseti anlatmak ve savunmak görevini yerini getirmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da her iki bakanın icraatları, Türkiye'nin yakın tarihi açısından belirleyici olmuştur. İsmail Cem açısından bakıldığında, ilk akla gelen şüphesiz Türk-Yunan ilişkilerinde gerçekleşen yakınlaşma ve Türkiye'nin AB üye adayları arasına alınması ve sonrasında yürütülen diplomasidir. Kriz yönetimi açısından İsmail Cem, Kıbrıs Rum Kesimi-Yunanistan, AB ve Rusya gibi aktörleri içeren S-300 füze krizinin ve Öcalan krizinin yönetiminde, 11 Eylül saldırılarını takiben Afganistan müdahalesi sırasında ve son olarak Irak'ın işgali öncesi koalisyon hükümetinin siyasetinde de görevden ayrıldığı güne dek önemli bir rol oynamıştır. Diplomatik müzakereler bağlamında Türk-Yunan yakınlaşması, AB adaylık müzakereleri, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Müzakereleri, Suriye ile Adana Protokolü, İran ile Kudüs Gecesi gerginliğinden işbirliğine dönüş, iz bıraktığı başlıca önemli süreçlerdir. Son olarak, bakanlığının faaliyet alanlarının genişlemesi ve Türkiye'nin dış ilişkilerinin çeşitlendirilmesi açısından, Cem döneminde başlatılan Latin Amerika açılımı da anılmalıdır.

Ahmet Davutoğlu'nun icraatlarına baktığımızda da yoğun bir program ve birden fazla cephede mücadele eden bir bakan portresiyle karşılaşırız. Davutoğlu İsrail ile Dökme Kurşun Operasyonu ile başlayan, Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Peres ile Başbakan Erdoğan arasındaki gerginlikle devam eden ve Mavi Marmara saldırısı ile doruğa çıkan kriz, halen devam eden Suriye iç savaşı ve son olarak Rusya ve Ukrayna arasında giderek büyüyen kriz sırasında Türkiye adına önemli rol üstlenmiştir. Bakanlığı döneminde yaşanan diplomatik müzakere süreçleri olarak ise, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Ermenistan'a yönelik açılımlar, Suriye ile iç savaş öncesinde ortak bakanlar kurulu toplantılarına varan yakınlaşma, İran ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri artı Almanya (BMGK 5+1) arasında arabuluculuk girişimi, İsrail'in özrü sonrası devam eden ilişkileri normalleştirme görüşmeleri ilk akla gelenlerdir. Bakanlığın faaliyet sahasının genişlemesi ve Türkiye'nin ilişkilerinin çeşitlenmesi açısından ise Davutoğlu döneminde Ortadoğu, Afrika ve Asya'daki çok sayıda ülke ile vize kaldırma anlaşmaları öne çıkmaktadır. Davutoğlu döneminin bir önemli özelliği de, bu anlaşmaları tamamlayıcı biçimde, dışişleri bakanlığının diğer devlet kurumları ve THY gibi devletle ilişkili kurumlarla, sivil toplum örgütleri ve iş adamları ile işbirliği içerisinde hareket etmesine özen gösterilmiş olmasıdır.¹²

Sonuç olarak, gerek İsmail Cem, gerekse Ahmet Davutoğlu, makamlarına inkâr edilemez bir dinamizm getirmiş ve etkilerini hem içeride hem de dışarıda hissettirmişlerdir. İsmail Cem açısından bakarsak, dışarıda başta AB olmak üzere tüm muhatapları tarafından saygı gören, sözüne ve kredibilitesine güvenilen, döneminin kritik uluslararası gelişmelerinde kişisel ağırlığını ve etkisini hissettirmiş bakan portresi ile karşılaşırız. Cem içeride de hem çok tartışılan, hem de kabinenin en çok tanınan ve sevilen bakanlarından biri olarak öne çıkmış, Bülent Ecevit sonrasında Türkiye solunun potansiyel liderleri arasında anılmıştır.

Ahmet Davutoğlu ise, adeta bir fenomene dönüşmüş, dışarıda, bakanlığı devralmasından bu yana hakkında en fazla akademik ve siyasi değerlendirme yazılmış, en çok seyahat etmiş ve mekik

12 Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy", *New Perspectives on Turkey*, No.40, 2009, s.29-57.

diplomasisi yapmış bakan olarak göze çarpmaktadır.¹³ İçeride ise kabinenin en bilinen, “Cumhuriyet tarihinin toplamının en çarpıcı dışişleri bakanı” unvanına sahip bakanıdır.¹⁴ Nitekim 2014 yılında Cumhurbaşkanlığına yükselen Recep Tayyip Erdoğan’ın ardından Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yeni genel başkanı ve başbakan olmuştur.

Sonuçta, bu iki dışişleri bakanının aşağıda ele alınan dış politika anlayışları, Türkiye’nin yakın tarihinde belirleyici olmuştur. Takip eden bölümde, Cem ve Davutoğlu’nun dış politikalarına yön veren teorik çerçeve ele alınacaktır.

İsmail Cem’in Dış Politika Anlayışı¹⁵

İsmail Cem, siyasi kimliği kadar gazeteci ve entelektüel kimliği ile de öne çıkan, siyaset, ekonomi ve uluslararası ilişkiler alanlarında fikirlerini üretken bir biçimde yazıya dökmüş bir siyasetçidir. Geniş ilgi alanı ve on yıllar içinde değişen ideolojik çizgisi nedeniyle, Cem’i 1970’lerde sol ekonomi politik yazınına katkı sağlarken, 1990’lar ve 2000’lerde ise siyaset ve dış politika odaklı eserleri ile görmek mümkündür. Bu çalışmada, Cem’in daha ziyade 1990’lar ve 2000’lerde yazdığı dış politika odaklı metinler üzerinde durulacaktır.¹⁶

İsmail Cem’in “geleneksel” Türk dış politikasına yönelik en önemli eleştirisi, bu anlayışın kültür ve tarihin rolünü yadsımasıdır: “Türkiye’nin yenileşmesindeki en güçlü dayanak, tarihimiz, kültürümüz, insanımızdır.” Cem’e göre Türkiye, dünyadaki konum ve saygınlığını geliştirmek için tarih/kültür boyutunu bir eksen olarak kullanmalıdır. “Çünkü Türkiye’nin tarihsel beraberliklerinin çoğu, elli yılla, yüz yılla sınırlı değil; yüzlerce yılın derinliğine sahip. Ortadoğu, Kafkasya, Kuzey Afrika, Sudan, Yemen vb. kültürel özellikler dikkate alındığında, Orta Asya da bu “Tarihi Coğrafya”nın birer parçasıdır.”¹⁷ Oysa geleneksel Türk dış politikası, zaman içinde “derinliği” ve mekân içinde “genişliği” olmayan, ortak bir coğrafya ve geçmişi paylaştığı uygarlıkların taşıyıcısı olmak yerine, kısır bir Doğu-Batı ikileminde genellikle batıyı seçen, hafıza ve Tarih Bilincinin eksikliği nedeniyle, Türkiye’nin stratejik konumundan ve siyasal ayrıcalıklarından yeterince yararlanamayan, çepeçevre düşmanlarla sarılı olduğumuzu varsayan bir anlayışı temsil etmektedir. Bu nedenle de “Koca bir tarih ve onun derinliği adeta yok sayılmış, zaman durdurulmuş, ancak NATO ortaklığı ile saatler tekrar çalıştırılmıştır. Böylece, Türkiye’nin dış siyaseti daracak bir 50 yıla sığdırılmış, bu yılların özellikleri ile sınırlandırılmıştır. Yedi yüzyılın, bin yılın sağladığı öncelikler ve ayrıcalıklar göz ardı edilmiş, hatta bazen inkar edilmiştir.”¹⁸

Cem, Cumhuriyet yönetiminin erken dönemleri için anlaşılabilir bulduğu Batı’ya yönelme

13 Özcan, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Dış Politika Yapım Süreci”, s.17.

14 Çandar, “Oxford’da”.

15 İsmail Cem’in dış politika anlayışını en sistemli biçimde ifade ettiği yer, bakanlıktan ayrıldıktan sonra yazdığı ve ölümünden önce ancak ilk iki cildini tamamlayabildiği anılarıdır. Bu anılar, aynı zamanda Cem’in daha önce yaptığı konuşmaların ve verdiği mülakatların da bir toparlanması niteliğindedir. İsmail Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya: Birinci Cilt: Strateji Yunanistan Kıbrıs*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004; *Avrupa’nın “Birliği” ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005. Bunlar haricinde Cem’in dış politika anlayışı için ayrıca bkz. İsmail Cem, *Turkey in the New Century: Speeches and Texts Presented at International Fora (1995-2001)*, Mersin, Rüstem Kitabevi, 2000; İsmail Cem, *Bütün Eserleri-6 Gelecek İçin Denemeler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

16 İsmail Cem’in sol ekonomi ve tarih yazınına en önemli katkısı hiç şüphesiz *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi* (İstanbul, Cem Yayınevi, 1982) adlı eseridir. Cem’in bu eserinde yer alan ve daha sonra dış politika yazınına da yansıtacak olan Osmanlı mirası nedeniyle Türkiye’nin biricikliği teması için bkz. Sedat Gencer, “Az Gelişmişlik, Geri Kalmışlık ve Kalkınma: İsmail Cem Örneğinde 1960’lı yıllarda Solun Tarih Kurgusu”, *İnsan ve Toplum*, Cilt 3, No.6, s.155-191.

17 Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, s.15.

18 Ibid., s.13.

ve Doğu'daki geçmişten kopma politikasının, Soğuk Savaş içerisinde Türkiye'nin ideolojik ve sabit bir tercihi haline geldiğini, Soğuk Savaş sonrası döneme de aktarıldığını belirtir. Sonuçta "Bu yanlış yaklaşımlar, Türkiye'nin evrensel düzeyde taşıyabileceği işlevi sınırlamıştır. Çağdaş dış ilişkilerde yararlanabileceği, tarihsel önceliklerinden Türkiye'nin uzak hatta yoksun kalmasını kolaylaştırmıştır."¹⁹ Tarih unsurunun yok sayılması, kendi birikim ve kaynaklarından, "yani kendi gücünü oluşturan unsurlardan kopuk bir dış siyaset anlayışı" yaratmıştır.²⁰ Bu son ifadeden de anlaşıldığı üzere Cem için tarih, yalnızca siyaset yapıcının anlayış ve kavrayış zenginliğini arttıran bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda dış politikanın tasarım ve uygulamasında hesaba katılması gereken bir güç unsurudur. Geleneksel Türk dış politikası ise bu güç unsurunu yok saymaktadır. "Oysa dış siyaset, ülke menfaatinin matematik denilebilecek bir ifadesidir; matematik bir menfaat denklemidir. Bir hesap işidir."

Cem'e göre Cumhuriyetin erken dönemleri için anlaşılabilir bir siyaset olan Doğu'dan, özellikle de Ortadoğu'dan kopma ve Batı'ya yönelme tercihi, değişen konjonktürde Türkiye'nin seçeneklerini sınırlayan bir zaafa dönüşmüştür. Halbuki "dış ilişkiler, menfaatin ve menfaat hesabının, menfaati şekillendiren etkenlerin sürekli değişim içinde olduğu, diyalektik bir süreçtir. Dış siyaseti statik, donmuş, değişmez bir olgu gibi algılayan anlayış tümüyle yanlıştır. (...) Dış siyasette başarı, gerçekçi değerlendirmelerle mümkündür."²¹

İsmail Cem, bir güç unsuru olarak tarihsel boyutun yok sayılmasını eleştirirken tarihin yalnızca fırsatlar değil sorunları da beraberinde getirdiğinin altını çizer: "Hüner, sorunları sınırlarken, imkanların önünü açabilmektir. Bunun ön koşulu ise 'doğru' bir durum değerlendirmesi yapmaktır."²²

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere İsmail Cem, i) Tarihi bir güç unsuru olarak tarif etmekte; ii) Yok sayılmasını başlangıçta anlaşılabilir, ancak değişen koşullar karşısında irrasyonel hale gelmiş ve kısıtlayıcı bir tercih olarak betimlemekte; iii) Dış politikada başarının temeli olarak rasyonel hesap ve doğru durum değerlendirmesini şart görmektedir. Dış politikaya maddi ve fikrîsel güç unsurları, rasyonel fayda hesabı ve doğru durum değerlendirmesi bağlamında bakan bu anlayış, E. H. Carr ve Hans J. Morgenthau'nun metinlerinde ifadesini bulan klasik realizme yakın görünmektedir.²³

Cem'e göre dış siyaset, üç sacayağına dayanır: i) bir ülkenin kültürel özellikleri ve tarihi, demokrasi düzeyi, yönetim becerisi ve imajı; ii) askeri gücü ve caydırıcılığı; iii) ekonomisinin etkinlik, dinamizm ve ülke içi ve dışındaki varlığı.²⁴ Cem, bakan olarak kendi katkısını da temelde dış politikaya realizmi getirmek olarak tanımlarken²⁵, geleneksel dış politikayı ise "idealist" olarak tanımlamakta ve eleştirmektedir: "Geleneksel dış siyasetin özelliği, dış siyaseti 'idealist' tanımlar çerçevesinde algılamasıdır: 'Dostumuz' ülkeler, 'düşmanımız ülkeler', 'samimiyet' 'haklılığın kabulü', vb. Bir bakıma, 'soyutlamalar dış siyaseti' de denebilir."²⁶ Oysa "Dış siyasetin gerçeği, 'dostlar arasında' bile, herkesin kendi özgün çıkarını gözetmesidir."²⁷

19 Ibid., s.11.

20 Ibid., s.12-13 (İtaliyeli yazar tarafından eklenmiştir).

21 Ibid., s.21.

22 Ibid., s.18-19.

23 Morgenthau ve Carr'ın metinlerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Mehmet Ali Tuğtan, "Güç, Anarşi ve Realizm", Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

24 Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, s.52.

25 Bkz. Ibid., s.24: "Türk dış siyasetinin 1997-2002 dönemini, geleneksel siyasetten ayıran başlıca fark, gerçekçiliktir. (...) 'Gerçekçilik', günümüz karmaşasında bizi doğrulara ulaştıracak tek yaklaşım biçimidir."

26 Ibid., s.21.

27 Cem, *Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye*, s.75.

Günümüz dünyasında dış politikanın belirleyici unsuru olarak menfaati gören Cem, bunun geçmişte de böyle olmakla beraber Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu rekabetin aktörlere belli bir ahlaki standart dayattığını da öne sürer:

“Geçmişin dünyasında (...)iki güç merkezi vardı. Bunlardan biri açık verse, öteki hemen harekete geçerdi. Çok fazla haktan, adaletten, özgürlükten yana olduğu için değil; öncelikle rakibini küçük düşürmek (...)için. (...)Hemen herkes, bu ‘moralist’ davranışların, ‘insancıl’ yaklaşımların altındaki hesabı bilirdi. Ancak sonuçta, belli bir (...)‘caydırıcılık’ herkesi etkilerdi.” Oysa Soğuk Savaş sonrasındaki dünyada böyle bir güç dengesi kalmadığı için “Her şey yapılabilir, her politika izlenebilir oldu.”²⁸

Cem’e göre “Günümüzün alabildiğine gerçekçi (...)menfaat ölçüsünün ve ilişkilerinin bütün örtülerinden sıyrılıp kendini gösterdiği tek kutuplu dünyasında” Türkiye, çıkarlarını korumak ve geliştirmek için öncelikle iç politikada “laik-İslamcı”, dış politikada “Doğu-Batı” veya “Avrupa-Asya” olarak ifade bulan yapay ayrımları aşmalıdır.²⁹ Bu da Türkiye’nin kültür sorunlarına akılcı bir yaklaşımla bakılmasını gerektirir: “Akılcı yaklaşım, Türkiye’nin bütün kültürlerinin, Batılı, Doğulu, dinsel, laik, Osmanlı, Cumhuriyet kültürlerinin birbirini reddetmesine son vermek ve birlikte varolmalarını öne çıkarmaktır.” İçeride, toplumun büyük kısmı laik olmakla Müslüman olmak arasında bir çelişki görmemektedir. Dışarıda ise, Türkiye doğu ile batı arasında tercih yapmak yerine her iki dünyaya da aidiyetini (Batıyla kurumsal üyelikler ve evrensel değerlerin paylaşımı, doğuyla tarih, kültür ve ortak geçmişin paylaşımı) kendi çıkarına kullanabilmelidir. Sahip olduğu kültürel ve tarihsel mirası doğru değerlendirebilmek için “Günümüz Cumhuriyeti, tarih boyunca bu coğrafyada doğmuş tüm kültürlerin temsilcisi ve taşıyıcısı olmalıdır. (...)Ne İyon, Truva, Bizans, Selçuk medeniyetleri bizim yabancımızdır, ne de Osmanlı medeniyeti Cumhuriyet Türkiye’sinin yabancısıdır. Aslında, tarihimizde ve coğrafyamızda var olmuş tüm medeniyetler, çağdaş toplumumuzu birlikte şekillendirmiştir.”³⁰ Nitekim Cem, bunun başarıldığı tarihsel örnek olarak da hoşgörüyeye dayalı çok kültürlü Osmanlı geleneğine işaret eder, zira Cem’e göre Osmanlı emperyal yönetim anlayışı, “hem ahlaki değerleri, hem imparatorluğun gereklerini hem de toplumun iç uyumunu amaçlamış, akılcı ve faydacı, aynı zamanda çağın gerçekleri çerçevesinde insancıl bir bütün yaratabilmiştir.”³¹ Osmanlı’nın bu hoşgörüsünde Müslümanlığın insancıl yanlarının etkisini teslim etmekle beraber, Cem’e göre emperyal hoşgörünün asli nedeni rasyonel çıkar hesabıdır: “Osmanlılar hoşgörü kültürüne sahiptiler çünkü imparatorluğun kendi sınırları içinde barışı sağlaması ve gücünü koruması hoşgörüsüz yaklaşımlarla gerçekleşemezdi. (...)Hoşgörü, Osmanlı menfaatinin gereği idi.”³² Bu izleği takiben, günümüz Türkiye’si de kendi kimliğini tanımlar ve siyasetini oluştururken, bunları topraklarında yaşamış tüm kültürlerin bir ifadesi olarak görmeli, onların temsilcisi ve taşıyıcısı olmalıdır. Zira “Türkiye Batılıdır, Avrupalıdır. Fakat aynı zamanda da Doğuludur, Asyalıdır. Türkiye açısından bu bir stratejik güç kaynağıdır.”³³

Bu anlayışta, Doğu-Batı diye bir ayrım yoktur, zira Türkiye için dış politikada tarihsel ve kültürel açıdan hem doğuya hem de batıya ait olmak bir avantajdır: “Türk dış siyasetinin gerçeği, doğu ve batı boyutlarının bütünselliğidir. (...)‘Doğu / Batı Denklemi’ diye tanımladığım şey şudur: Türkiye, kendi Doğusunda (...)ne ölçüde başarılı olursa, kendi Batısında (...)o ölçüde başarılı olur.”³⁴ Bu nedenle de

28 Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, s.23.

29 Ibid., s.24.

30 Ibid., s.33-34, 63.

31 Ibid., s.34.

32 Ibid., s.35.

33 Ibid., s.43.

34 Cem, *Türkiye ve Avrupa’nın “Birliği”*, s.78-79.

“Türkiye’nin Avrupalı ya da Asyalı olmak arasında bir tercih zorunluluğu söz konusu değildir: Türkiye hem Asyalı hem Avrupalı olma özelliğine, imtiyazına sahiptir. Bu, bizim gücümüzdür.”³⁵ Cem’in iddiası, 1997-2002 döneminde Türkiye’nin AB yönünde aldığı hatırı sayılır mesafenin, Doğudaki komşularıyla ilişkilerini geliştirmesini kolaylaştırdığı; buna karşılık Doğu ve Ortadoğu ile ilişkilerinin gelişmesinin de Türkiye’yi AB ve diğer batılı müttefikleri gözünde daha değerli kıldığıdır. Başka bir ifadeyle Türkiye, Doğusu ve Batısı arasında bu çarkı işletebildiği ölçüde dış politikada kullanabileceği güç üretmektedir.

Cem’in yaklaşımında, tarih ve kültürel aidiyetten kaynaklanan güç, realist bir dış politikanın hizmetinde kullanılabilecek maddi ve fikrîsel unsurlardan sadece ikisidir: 1997 yılında verdiği bir mülakatta Cem, yeni dış politikanın uygulanabilmesi için “destek sağlayabilecek beş temel öge” belirlendiğinden bahseder: i) Yeniden yorumlanmış tarih, ii) Kültürel kimlik, iii) Hızla gelişen ekonomi, iv) Barış ve istikrar ve v) ‘Türkiye modeli’.³⁶ Cem’in yaklaşımında tarih ve kültür, rasyonel çıkar hesabına dayalı bir dış politika anlayışının maddi unsurlarla birlikte değerlendirildiği kalemlerdir. Türkiye, kültürel ve tarihsel zenginlik açısından imtiyazlı bir ülkedir ve dış politikasında bu imtiyazı yeterince kullanamamaktadır. Öte yandan, tarih ve kültür diğer fikrîsel ve maddi güç unsurlarınca desteklenmelidir. Örneğin, barış ve istikrar fikrinin komşularla daha iyi ilişkiler kurulması ile bir güç unsuru haline dönüştürülebileceğini öngören Cem, daha sonra Davutoğlu’nun ortaya atacağı “Komşularla Sıfır Sorun” ilkesine çok benzer bir yaklaşım sergiler: “Bakanlığa geldiğimde, çoğu komşumuzla ilişkilerimizin iyi gitmediğini gözlemledim ve yanlış bir kısmının bize ait olması gerektiğini düşündüm. Türk hükümeti olarak bundan böyle karşı taraftan gelecek her olumlu adıma, iki olumlu adımla cevap verme ilkesini benimsedik.”³⁷

İsmail Cem’in dış politikasının coğrafi odağı, Avrasya’ydı: “Avrasya, 21. yüzyılın küresel gelişme merkezi olacak, (...) zenginliklerin büyük kısmı Avrasya’dan kaynaklanacak”tır.³⁸ Bu coğrafyada tarihsel, kültürel ve kurumsal olarak hem Avrupalı, hem de Asyalı olan Türkiye, “bölgelerüstü bir güç”tür ve “bu imkanı özenle ve bölge ülkelerine saygıyla kullanmak gerekir.”³⁹ Kendi bakanlık döneminde AB üyeliği yönünde alınan büyük mesafeye karşın Cem, AB konusunda gerçekçi olmak gereğinin altını çizer ve AB’nin, meseleye din açısından bakmayanlar da dâhil olmak üzere, genel olarak Türkiye’yi kendinden görmediğine işaret eder. Gerek Avrasyalı kimliği, gerek AB yönünde önünde duran engellerin çetinliği nedeniyle Türkiye, alternatifsiz bir AB siyasetine kendini mahkûm etmemeli, “AB bizim için marazi bir saplantıya dönüşmemelidir.”⁴⁰ Bunun yerine Avrasya’nın bütününe hitap eden bir dış politika izlemeli, doğu ve batı arasında köprü ülke olmaktan çıkıp, “öncelikle terminal ülke, durak ülke” konumuna yükselmelidir. Bu da enerji, hammadde ve ürünlerin yalnızca taşıyıcı ve aktarıcısı olmaktan çıkıp tüketicisi, işleyicisi ve yeniden üreticisi konumuna yükselmekle olabilir.⁴¹

Tarih ve kültürü realist anlayışla yönetilen bir dış politikanın güç unsurları olarak gören, bu politikanın coğrafi odağına da Avrasya’yı koyan İsmail Cem, değerler bağlamında ise medeniyet aidiyeti ve evrenselcilik arasında bir çelişki görmemektedir. Özellikle Türkiye’nin AB üyeliği konusunda verdiği demeçlerde, evrenselci yaklaşım öne çıkmaktadır. Cem’e göre AB, Türkiye’nin üyeliğini kabul ederek aslında kendi tekamülü açısından önemli bir adım atacak ve gerçek anlamda çok kültürlü ve laik bir topluluk

35 Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, s.61.

36 Ibid., s.64.

37 Ibid., s.65.

38 Ibid., s.73.

39 Ibid., s.73.

40 Cem, *Türkiye ve Avrupa’nın “Birliği”*, s.10.

41 Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya* s.70.

haline gelecektir. Zira günümüz dünyasında coğrafi sınırları jeopolitiğin ötesinde vizyon, değer ölçüleri, çağdaş kültürün demokrasi, insan hakları, laiklik, kadın-erkek eşitliği gibi unsurları belirlemektedir. AB de herşeyden önce bu çağdaş değerlerin örnek bir uygulayıcısı olarak öne çıkmaktadır. Ancak,

[B]u gerçekleri kutsayıp, insanlık tarihinin ortak eseri olan değerlere Avrupa adına telif hakkı istemek yanlıştır. İnsanlığın ortak değerlerinin, binlerce yıllık bir süreçte tüm insanlar ve coğrafyaların ortak ürünü olduğunu kabul etmek gerekir. (...) İnsanlığın değerleri, çoğul olan ‘uygarlıklardan’ herhangi birine değil, tekil olarak ‘insan uygarlığına aittir. Atatürk’ün belirttiği gibi: ‘... birçok ülke, ama sadece tek bir Uygarlık vardır.’⁴²

Ahmet Davutoğlu’nun Dış Politika Anlayışı

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Prof. Şükrü Sina Gürel’den sonra uluslararası ilişkiler alanında akademik uzmanlık sahibi ikinci dışişleri bakanımızdır. Genel anlamda siyaset ve uluslararası ilişkiler, özellikle de dış politika hakkında oldukça üretken bir akademisyen olan Davutoğlu’nun dış politika anlayışı, gerek akademisyenlik döneminde, gerekse danışmanlık ve nihayet bakanlık döneminde yazdığı kitap ve makalelere yansımaktadır. Davutoğlu’nun yukarıda da alıntılanan söyleşide Ahmet K. Han’a söylediği üzere, 1990’larda yazdığı eserler saf anlamıyla akademik ve daha ziyade teorik içerikliken, aktif siyasete girdiği 2000’lerde daha ziyade 1990’larda teorik temellerini attığı fikirlerin uygulamasına dönük eserler vermiştir.⁴³

Ahmet Davutoğlu da tıpkı İsmail Cem gibi “geleneksel Türk dış politikası” olarak tanımladığı yaklaşımdan hoşnutsuzdur: “İdeolojik tercihler tarih ve kültür parametrelerini, Soğuk Savaş döneminde geçerli olan jeopolitik önkabuller coğrafya parametresini statik bir çerçeveye mahkum etmiştir.”⁴⁴ Özellikle 1990’lı yıllarda buna eklenen iç siyasal istikrarsızlık ise, stratejik planlama ve siyasi irade yetersizliklerine ve stratejik tutarsızlığa yol açmış, Türkiye AB ile ilişkilerinden Orta Asya ve Ortadoğu’daki yakın çevre ve komşuları ile ilişkilerine kadar, sürekli ifratla tefrit arasında gidip gelmiştir:

‘Uzun ince bir yol’ ile başlayan AB serüveni, ‘Ya gireceğiz ya gireceğiz’ tavrıyla ‘Girmesek de olur, bizim tek alternatifimiz AB değildir; onlar düşünsün’ resti arasında gidip gelmiş; haset ve iddia yüklü bir söylemin yükselttiği ‘Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası’ sloganı zamanla Orta Asya ülkelerini bile tedirgin eden bir belirsizliğe ve özür dilemeye dönüşmüş; İslam dünyasına yönelik kardeşlik ve kültürel bağlar nutku doğudan ve güneyden gelebilecek tehdit algılamalarına karışmış; sloganik Batıcılık ile hissi üçüncü dünyacılık arasında sıkışan dış politika söylemi dışişleri bakanlarının söylemine göre değişen bir seyir takip etmiştir.⁴⁵

42 Ibid., s.74.

43 Bu bağlamda Davutoğlu’nun en sık alıntılanan ve dış politika anlayışını en ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu eseri *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, yazarının akademik ve siyasi dönemlerinin ayrım noktasında (İlk Baskı: Küre Yayınları, Nisan 2001) yayınlanmış olması bakımından da ilginçtir. Bu çalışmada, eserin Mayıs 2010 tarihli 48. basımına referans verilmektedir. Davutoğlu’nun danışmanlık ve bakanlık döneminde verdiği demeçler ve katıldığı söyleşilerin derlemeleri için bkz. Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, İstanbul, Küre Yayınları, 2002; *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, İstanbul, Küre Yayınları, 2011. Davutoğlu’nun medeniyet aidiyeti temasını geliştirdiği ve pek çok açıdan dış politika anlayışının da teorik temelini ortaya koyduğu iki eseri, *Alternative Paradigms: The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory* (Maryland, University Press of America, 1993) ve *Civilizational Transformation and the Muslim World* (Kuala Lumpur, Mahir Publications, 1994) eserleridir. Bu çalışmada, bu kitaplarda ifadesini bulan teorik çerçeveye değinilmekle birlikte, daha çok Davutoğlu’nun dış politika anlayışını ayrıntılandırdığı 2001 sonrası eserleri üzerinde durulacaktır.

44 Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.47.

45 Ibid., s.45-46.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'nin gücü ve potansiyelinin ne olduğu ve hangi unsurlardan kaynaklandığı konusunda yapılan değerlendirmelerin kavramsal düzeydeki yetersizliği ve yüzeyselliğidir:

“Kimi zaman statik ve konjonktürel bir değerlendirme ile, Türkiye'nin ulaşabileceği güç potansiyeli, olabileceğinden daha düşük gösterilerek Türkiye dışında oluşmuş bulunan güç merkezlerine endeksli politikalar meşru kılınmaya çalışılmakta; kimi zaman da Türkiye'nin sabit ve potansiyel güç unsurları yeni uluslararası konjonktüre göre (...) yorumlanmaksızın ani ve ciddi bir güç patlaması yapabileceği konusunda çok fazla iyimser tahminlerde bulunmaktadır.”⁴⁶

Ahmet Davutoğlu için dış politika konusunda yapılacak stratejik bir analizin “mantıki açıdan tutarlı, zaman-mekan idraki içinde anlamlı ve konjonktürel açıdan geçerli” olması gerekir.⁴⁷ Bu kriterleri tutturmak içinse, öncelikle analistin kendisinden başlamak lazımdır: “Bir düşünür ve bilim adamı da bir zamana ve mekana, yani bir tarihi ve coğrafi anlamlılık dünyasına herkes gibi ve hatta herkesten fazla aidiyet hissederek ve içinde akageldiği nehrin ve diğer nehirlerin akışına o aidiyet ile yaklaşır.”⁴⁸ Davutoğlu'na göre, herhangi bir bireyin yaptığı stratejik analiz ile onun medeniyet aidiyeti ve ben-idraki arasında kaçınılmaz bir bağlantı vardır. Zira, “Bir duruş sahibi olmaksızın bir yön sahibi olmak, bir yön sahibi olmaksızın bir anlamlandırma çerçevesi oluşturabilmek, bir anlamlandırma çerçevesi oluşturmaksızın olgulara nüfuz edebilecek şekilde onları anlamak ve nihayet görüneni görünmeyen boyutları ile açıklayabilmek mümkün değildir.”⁴⁹

İşte bu nedenle, Davutoğlu'nun dış politika anlayışında medeniyet aidiyeti ve bireyin bu aidiyetin farkında olması (medeniyet ben-idraki) epistemolojik açıdan temel teşkil eder. Davutoğlu'na göre herhangi bir sosyal nitelikli çalışma şu beş aşamayı içerir: Tasvir, açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme. Bu aşamaların ilkinde görülen şey olduğu gibi resmedilmeye çalışılırken, açıklama boyutunda neden-sonuç ilişkileri üzerine eğilir. Bilimsel tasvir ve açıklamayı sıradan bir çabadan ayıran, sağlam ve tutarlı bir kavramsal çerçeve içerisinde yapılmasıdır. Anlama boyutu ise açıklama boyutuna derinlik kazandırır ve olguları bir süreç mantığına oturtur. Anlamlandırmak için ise önce özgün bir duruş, sonra özgün bir teorik çerçeve gerekir. Son olarak yönlendirme ise, “Anlamlandırmadan sonuç çıkartıp bu sonuçlara dayalı olarak olguları ve süreçleri etkileyebilmektir.”⁵⁰ Kişinin bulunduğu coğrafya ve ait olduğu medeniyet, daha da önemlisi kişinin kendi medeniyet aidiyetinin farkında olması, bu beş aşamanın da başarıyla gerçekleşmesi için şarttır: “Bir akışın ya da sürecin anlamlandırılması ise zaman idrakine dayanan tarih derinliğini ve mekan idrakine dayanan bir coğrafya derinliğini gerektirir. (...) [A]nlamak, zaman ve mekan derinliğine nüfuz etmek ve bu derinlik ile zihinsel imajlar arasında bir tür irtibat kurmakla başlar.”⁵¹ Burada anılan “bir tür” irtibatın özü, kişinin tarihsel ve coğrafi derinliği idraki, yani medeniyet aidiyeti bilincidir. Çünkü Türk dış politikasına dair stratejik bir analiz yaparken özgün bir kavramsal çerçeveye sahip olabilmek için, “Türkiye'nin barındırdığı insan unsurunun tarihi tecrübe derinliğine nüfuz edebilmek ve bu tecrübenin yol açtığı siyasi, sosyal ve kültürel özelliklerin nabzını tutabilmek” gerekir. Bu ise “Medeniyet-eksensel bir analizi kaçınılmaz kılmaktadır.”⁵² Dış politika analizi bağlamında “Stratejik Derinlik” ifadesi ile kastedilen, “Zaman

46 Ibid., s.45-47.

47 Ibid., s.v.

48 Ibid., s.vi-vii.

49 Ibid., s.3.

50 Ibid., s.1-2.

51 Ibid., s.6-7.

52 Ibid., s.8. Davutoğlu bu pasajın devamında, yukarıda andığı “tarihsel derinliği” incelemeyi başka bir çalışmaya bıraktığını belirterek bu çalışmada “temelde dış politika yapımının üzerinde seyrettiği *stratejik derinlik* incelenecektir” der (italik yazar tarafından eklenmiştir).

idrakine dayanan tarih, mekan idrakine dayanan coğrafya derinliği”dir. Davutoğlu’na göre “Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik uluslararası konjonktürü, tarih ve coğrafya derinliklerinin stratejik alan üzerindeki etkilerini ani ve seri hamlelerle su yüzüne çıkarmaktadır”⁵³ ve bu durum Türkiye için tarihi bir fırsat yaratmaktadır. Zira Türkiye, kendi tarih ve coğrafya derinliğini rasyonel bir stratejik planlama ile bütünleştirebilmesi halinde bu hızlı değişim sürecinde atılım yapabilecek potansiyele sahiptir. Ancak bunun için öncelikle, “Türkiye’de hissedilen stratejik teori eksikliğinin giderilmesi” gerekir.⁵⁴

Davutoğlu, bu eksikliği giderme yolunda ortaya attığı stratejik teorisinin inşasına, temel bir sorun olarak gücün tanımı ve tezahürleri ile başlar. Kadim kültürlerden itibaren gücün değişik ekollerce nasıl algılandığı ve tanımlandığını özetlerken, realist ekolün güç tanımlamasını “çıkar ve egemenlik ile sınırlı” gördüğünü belirtir. Bu lafzın sonunda Davutoğlu, “Reelpolitik alana yansıyan tarih ve kültür parametrelerinin,” gücün geçmişte yapılmış -dolayısı ile realist olan da dâhil-tanımlarındaki parametreleri yetersiz kıldığını iddia etmektedir: “Bu nedenledir ki, ülkelerin güç parametreleri artık birbirinden bağımsız yalın unsurlar değil, her biri yeni fonksiyonlarla birbirini etkileyen dinamik unsurlar olarak görülmelidir. Bu dinamik unsurlar da *insan unsurunun devreye girdiği çarpanlarla* birlikte ele alınmalıdır.”⁵⁵ Başka bir deyişle Davutoğlu, tarih ve kültürün, realist stratejik analiz ve hesaplamanın temel birimi olan gücün tanımı üzerinde doğrudan etki sahibi olduğunu iddia etmektedir. Davutoğlu’na göre bu etki Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da artmış, analiz edilebilmesi için de güç hesabı için kullanılan formüllerde değişiklik yapılması şart hale gelmiştir. Bu tespiti, yukarıda İsmail Cem’in geleneksel Türk Dış Politikasına getirdiği eleştiri ve Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası ortam ile ilgili tespitlerle kıyasladığımızda, ortaya oldukça ilginç benzerlik ve farklılıklar çıkmaktadır.

Davutoğlu’nun Dış Politika Anlayışında Gücün Hesaplanması ve Kültürel Unsurların Rolü

Tarih ve kültüre bakıştan kaynaklanan ikinci önemli fark, iki bakanın analiz düzeyinde tarih ve kültüre nasıl yer verdiği ile ilişkilidir. Bu kıyaslamayı kolaylaştırmak adına, Ahmet Davutoğlu’nun güç hesabı için kurguladığı mantıksal formül, aşağıya olduğu gibi aktarılmıştır:

$$G=(SV+PV)x(SZxSPxSİ) \\ =\{(t+c+n+k)+(ek+tk+ak)\}x(SZxSPxSİ)$$

Kısaltmalar:

G: Güç

SV: Sabit Veriler (t: tarih, c: coğrafya, n: nüfus, k: kültür)

PV: Potansiyel Veriler (ek: ekonomik kapasite tk: teknolojik kapasite, ak: askeri kapasite)

SZ: Stratejik Zihniyet; SP: Stratejik Planlama; Sİ: Siyasi İrade⁵⁶

53 Ibid., s.9.

54 Ibid., s.11. Davutoğlu pasajın devamında, bu eksikliği giderme misyonunu da üstlenir: “Elinizdeki eser bu eksikliği giderme yönünde bir katkı olma iddiası taşımaktadır.”

55 Ibid., s.16-17 (italik yazar tarafından eklenmiştir).

56 Ibid., s.17. 8 Mayıs 1997 tarihli Yeni Şafak gazetesinde çıkan “Güç Unsurları, Stratejik Planlama ve Savunma Sanayii” başlıklı köşe yazısında bu formülün daha erken bir versiyonunu ele alan Davutoğlu, orada formülü $G=(SV+PV)$

Formülden de anlaşılacağı üzere, toplam gücü (G) belirleyen değişkenler, üç gruba ayrılabilir: Birinci ve ikinci grupta, Davutoğlu'nun Sabit Veriler (SV) ve Potansiyel Veriler (PV) ifadeleri ile andığı maddi ve fikirselle güç unsurları bulunmaktadır. Güç unsurlarının birbirleri ile mantıksal ilişkisi, toplama (+) işareti ile ifade edilmektedir. Bu unsurlar arasında, İsmail Cem'in de önem atfettiği tarih (t), coğrafya (c) ve kültür (k), Sabit Veriler arasında sayılmıştır ve formül bu noktaya kadar, realizmin güç hesaplama yöntemleri ile büyük ölçüde benzerdir.

Ancak, Davutoğlu'nun formülünü farklı kılan üçüncü bir değişken grubu söz konusudur: Stratejik Zihniyet (SZ), Stratejik Planlama (SP) ve Siyasi İrade (Sİ). Bu değişkenlerin, ilk iki gruptaki güç unsurları ile ilişkisi, çarpma (x) işareti ile betimlenmiştir. Başka bir ifade ile bunlar, Davutoğlu'nun yukarıda alıntılanan pasajda andığı insan unsurunun devreye girdiği çarpanlar, yani güç çarpanlarıdır. Davutoğlu bu güç çarpanı etkisini şöyle tarif eder: “[K]ültür, bir ülkenin sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayan en önemli unsurdur (...) potansiyel verileri harekete geçiren temel muharrik rolü oynamaktadır.”⁵⁷ Tabii Davutoğlu'nun yukarıdaki formüldeki ifadesi ile “Sabit Veri” olan kültürün böyle bir “temel muharrik” (Harekete geçiren) rolü oynaması için, öncelikle siyaset yapıcının Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İradesine yansımaları gerekir. Bu da ancak, siyaset yapıcının medeniyet benidraki aracılığı ile mümkündür. Çünkü Davutoğlu'nun dünya görüşünde, mekân (coğrafya), kültür ve strateji arasında koparılamaz bir ilişki vardır. Bu ilişki, Davutoğlu'nun bazen tipik bir geleneksel jeopolitikçi gibi algılanmasına da yol açabilir. Ancak dikkatle bakıldığında görülecektir ki Davutoğlu'nun jeopolitiğine temel oluşturan coğrafya tanımı, kültürel dir: Reelpolitik açıdan bakıldığında, her devlet bir merkeze (Heartland) sahiptir. O merkezi çevreleyen cari/hukuki sınırlar, o sınırların ötesindeki stratejik hedeflerini kademelendirmekte kullandığı hat ve kuşaklar, manevra alanını tanımlayan etkileşim bölgesi ve stratejik varoluşunun kök saldığı, kendi içinde bütünlüklü bir havza vardır. “Bu jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik tanımlamalar, toplumların zaman ve tarih idrakleri ile de bir bütünlük oluşturmaktadır.”⁵⁸ Bu bütünlüğün doğal sonucu olarak da, “Bir toplumun stratejik zihniyeti; içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değerler dünyasını da barındıran tarihi birikim ve bu birikimin oluştuğı ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür.”⁵⁹ Alexander Wendt'in popüler eserine referansla denilebilir ki, Davutoğlu açısından “Stratejik Zihniyet, medeniyet bilincinin yansıdığı şeydir.”⁶⁰

Medeniyet aidiyetinin analiz yapan bireyin bilincinden, üzerinde bulunduğu coğrafyanın tanımına uzanan kurucu işlevinin sebebi ise, Davutoğlu'nun insanın birey ve toplum olarak çevresiyle ilişkisine yönelik varsayımlarıdır. Bakanlık dönemi icraatında büyük etki sahibi olan bu varsayımlarının temelini inmek için, Davutoğlu'nun 2001 öncesi teori yazılarına dönmek gerekir. “Medeniyetler Arası Etkileşim ve Klasikler” başlıklı tebliğinde Davutoğlu, insan ve çevresi ile ilgili şu tespitte bulunur:

x(SPXSİ) şeklinde ifade etmiştir, yani güç çarpanları arasında medeniyet benidraki ile en ilişkili olan Stratejik Zihniyet bu versiyonda yoktur. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetdavutoglu/guc-unsurlari-stratejik-planlama-ve-savunma-sanayi-2027301> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2016). Davutoğlu'nun ilgili köşe yazısında ya da *Stratejik Derinlik*'te atıfta bulunmamakla birlikte, formülü büyük ölçüde Ray S. Cline'in *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift* (Washington D.C., Westview Press, 1975) çalışmasına dayanarak geliştirildiğı anlaşılmaktadır. Cline'in neo-realizmle geleneksel jeopolitik anlayışlarını uzlaştırmaya çalıştığı bu çalışmasındaki özgün formül $Pp=(C+E+M)x(S+W)$ şeklindedir. Burada Pp (*Perceived Power*): Algılanan Güç, C (*Critical Mass*): Kritik Kütle yani nüfus ve arazi, E (*Economy*): Ekonomik güç, M (*Military*): Askeri güç, S (*Strategy*): Ulusal Strateji ve W (*Will*): Ulusal İrade anlamında kullanılmaktadır.

57 Ibid., s.23 (italik özgün metinden aktarılmıştır).

58 Ibid., s.21-23.

59 Ibid., s.29.

60 Alexander Wendt “Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Cilt 46, No.2, 1992, s.391-425.

İnsanoğlunun bir birey olarak yaşadığı en büyük gerilim, fiziki kapasitesizliğiyle tahayyül kapasitesi arasındaki gerilimdir. (...) Bu gerilim, ister istemez biyolojik/fiziki kapasiteyi aşmaya yönelen bir tahayyül çabasını da beraberinde getirmektedir. (...) insanoğlunun bedensel konjonktürü yani ontolojik varoluş konjonktürünü aşma çabası onu zaruri olarak tarihi konjonktürü de aşma çabasına yöneltmektedir.⁶¹

Bireyin insan olarak varoluşsal bir gereksinim sonucu giriştiği bu çaba, bir yandan ait olduğu medeniyetin gelenekleri tarafından yönlendirilirken, bir yandan da o medeniyetin hayat kaynağını teşkil eder; yani o medeniyetin yeniden üretilmesi için gerekli malzemeyi sağlar:

Bilimsel klasikler bir anlamda, içinde yaşanılan mekanı aşan tahayyül gücünün çabasını gerçeğe dönüştürmek için oluşturduğu araçlardır. (...) Gelenekler medeniyetlerin atardamarları, klasikler bu atardamarların içinde deveren eden ve medeniyetlerin kılcal damarlarına hayat kazandıran kan zerrelere gibidir. Klasiği olmayan bir gelenek ve geleneği olmayan bir medeniyet tarihteki varlığını idame ettiremez.⁶²

Nitekim Davutoğlu'na göre “Medeniyet dediğin zaman, bir kültürün, bir inancın, bir alem tasavvurunun, bir dünya görüşünün, felsefi, köklü bir kanaatin, paradigmanın ete kemiğe bürünmesi, kurumlar düzeyinde, maddi düzeyde, mekan üstünde (...) tezahür etmesidir.”⁶³

Dünyaya yukarıda özetlemeye çalıştığımız bu medeniyet aidiyeti ve bu aidiyetin belirleyiciliği penceresinden bakan Davutoğlu'nun,⁶⁴ dış politika analizinin merkezinde de aynı bakış açısının bulunması sürpriz değildir. Nitekim Davutoğlu, tarihsel olarak Türk dış politikasının evrimini inceler ve günümüz için çözümler geliştirirken de aynı perspektifi kullanır.

Davutoğlu, Batı medeniyetinin aşama aşama küreselleşerek hegemonik ve tekelci doğası gereği diğer medeniyetleri dışlamak ve yok etmek eğilimi gösterdiğini belirtir. Öyle ki, Arnold Toynbee'nin 1930'lar itibarı ile işaret ettiği üzere, insanlık tarihinde görülmüş 26 büyük medeniyetin on altısı yok olmuş, kalanlardan dokuzu ise onuncunun, yani Batı medeniyetinin tehdidi altında hayatta kalma mücadelesi vermektedir.⁶⁵ Batının kültürel hegemonyası küreselleşirken, diğer kültürlerin buharlaşması, insanlığı kültürel ve ahlaki hafızasını kaybetme tehlikesiyle baş başa bırakmaktadır. Bunun sonucu ise, insanlığın hayat tarzının tek tip bir tüketim kültürü dayatan çok uluslu şirketlerin kontrolüne girmesi olacaktır.⁶⁶

Her kültürün, temel değerlerinin ortaya çıktığı ve yeniden üretildiği bir merkezi, yani bir medeniyet eksenini (*Civilizational Axis*) vardır. Bu eksenin varlığını ve etkinliğini gösteren entelektüel, ekonomik ve siyasi göstergeler tespit etmek mümkündür: Entelektüel olarak fikirler, bu merkezden çevreye yayılırken, ekonomik olarak hammaddeler çevreden merkeze, mamul ürünler ise merkezden çevreye doğru yayılır. Siyasi ilişkilerin yapısı açısından da medeniyet eksenini, çevresi üzerinde

61 Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetler Arası Etkileşim ve Klasikler”, Halit Özkan *et.al.* (der.), *Medeniyet ve Klasik*, İstanbul, Klasik Yayınlar, 2007, s.15-33.

62 *Ibid.*, s.18-19.

63 Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, s.94.

64 Davutoğlu'nun düşüncesinde medeniyetçiliğin yeri hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Sevgi Adak ve Ömer Turan, “Çatışma, Diyalog, İttifak: Medeniyetçi Söylemin Yükselişi ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 120, Şubat 2011, s.165-203.

65 Davutoğlu'nun Türkçe eser ve söyleşilerinde de sık sık değindiği bu alıntının İngilizce özgünü için bkz. *Civilizational Transformation and the Muslim World*, s.26. Türkçesi için bkz. Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, *Divan*, 1997/1, s.1-53.

66 Davutoğlu, *Civilizational Transformation and the Muslim World*, s.27.

belirleyicidir.⁶⁷ Davutoğlu, bir ünite olarak medeniyetin işlevini açıklarken kullandığı merkez-çevre ilişkisi kavramsallaştırmasını, dünya sistemi teorisinden ödünç alarak kendi medeniyetler tahayyülüne aktarmış gibi görünmektedir, ancak bu kavramsallaştırmayı ortaya koyduğu çalışmalarında bu yönde bir ibare veya referans yoktur.

Davutoğlu'na göre medeniyet ekseninin temel işlevi, bireyler ve toplum için varoluşsal güvenlik ve özgürlük alanını açmaktır. Bu işlevi yerine getiremediği zaman, yani bireyler ve toplum için özgürlük ve güvenlik alanı daralmaya başladığı anda bir medeniyet krizi yaşanıyor demektir. Davutoğlu, Soğuk Savaşta kendi paradigma-içi mücadelesinde komünizmi yenen Batının, tarihte olgunluk evresine ulaşmış başka medeniyetleri izleyerek önce "tarihin sonu"nu ilan etmiş, hemen ardından da özellikle 11 Eylül sonrasında belirginleşen biçimde krize girdiğini belirtir.⁶⁸ Aynı dönemde Batının dışladığı, nesneleştirdiği ve zamanla yok ya da asimile olacağını varsayarak göz ardı ettiği diğer medeniyetlerde ise, belirgin bir canlanma söz konusudur. Bu medeniyetler, Batı hegemonyası devam ederken modernitenin çeşitli unsurlarını transfer ederek varoluşsal sorunlarına konjonktürel çözümler getirmeye çalışsalar da, "[M]edeniyetlerin hayatîyetlerini sürdürmesini sağlayan ve kurumsal/formel yapıları aşan bir özleri mevcuttu."⁶⁹ Zira kimlik bir siyasi veya ekonomik otorite tarafından verilebilir/atanabilir olmakla birlikte, ben-idrakinin kişinin kendisi hariç başka bir otorite tarafından verilmesi de, tasfiyesi de imkânsızdır.⁷⁰ İnancın bireyle Allah arasında aracı olmaksızın gerçekleştiği İslam başta olmak üzere, Batı-dışı medeniyetlerin direncinin kaynağında da tasfiye edilemeyen bu ben-idraki yatmaktaydı.

Davutoğlu'nun modeline göre, Batı'nın yaşadığı varoluşsal kriz bir medeniyet ekseni kayması ile sonuçlanacak, yani medeniyetin ekseni, toplum ve bireye varoluşsal güvenlik ve özgürlük alanı açmakta başarısız olan bir merkezden, bunları sağlayabilen başka bir merkeze kayacaktır. Bir medeniyet ekseninin yarattığı siyasi gücün uluslararası ilişkilere yansıyan yönü, kendi amaçlarına uygun bir uluslararası sistem yaratmasıdır. Bu siyasi gücün yarattığı küresel sistemi yönetmek ve kontrol etmek konusundaki başarısızlığı, medeniyet ekseninin kaymaya başladığına dair önemli bir işarettir.⁷¹

Davutoğlu, daha 11 Eylül gerçekleşmeden önce kaleme aldığı kitabı *Civilizational Transformations*'da, Batı medeniyetinin idame ettirdiği küresel sisteme İslam medeniyetini alternatif göstermiştir.⁷² Batının güçlü ve esnek olmayan ben-idraki nedeniyle başka medeniyetlerle arasında geçişkenliğin sınırlı olduğuna işaret eden Davutoğlu,⁷³ güçlü ve esnek bir ben-idraki olan ve tarihsel olarak Büyük İskender ile Batı medeniyeti arasında en büyük küreselleşmeyi gerçekleştirmiş İslam medeniyetini, diğer medeniyetleri dışlamadan idame ettirilebilecek bir küresel sistemi doğuracak medeniyet olarak görmektedir. Bu medeniyetin ekseni, yani merkez ülkesi de tarihsel ve mekânsal konumu gereği Türkiye'dir.⁷⁴ Daha 11 Eylül öncesindeki akademik çalışmalarında teorik temellerini ortaya koyduğu bu iddia, 11 Eylül sonrası uluslararası ortamda siyasete giren Davutoğlu tarafından giderek daha belirgin biçimde vurgulanacaktır. Gerek danışman, gerekse bakan olarak taşıdığı siyasi

67 Ibid., s.36.

68 Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, s.6-12.

69 Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", s.4.

70 Ibid., s.11.

71 Davutoğlu, *Civilizational Transformation and the Muslim World* s.36-37.

72 Ibid., s.63.

73 Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", s.15-17.

74 Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, s.128.

gücü de bu düşünsel çerçeveye uygun kullanan Davutoğlu'na göre, "Türkiye belki de son iki yüzyılın en olumlu uluslararası konjonktürünü, Soğuk Savaş sonrasında yakalamıştı. (...) Türkiye soğukkanlı, rasyonel ve vizyon sahibi bir dış politika uygularsa, kendisine ciddi manevra alanı açabilir"di. Ancak bunun için öncelikle, Türkiye'nin sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikimi harmanlayacak aydınlara ve bu senteze özne ve aktör olma iradesi ile yaklaşacak bir siyasi iradeye ihtiyaç vardı.⁷⁵

Görüldüğü üzere, Davutoğlu'nun öngördüğü "Yeni dış politika"nın temel güç çarpanı, İslami medeniyet aidiyetinin farkında olan ve bu aidiyet çerçevesinde öncelikle Ortadoğu, ama daha genel anlamda Afro-Avrasya'nın merkez ülkesi olma iddiasını taşıyan bir siyasi elitin üreteceği Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İradedir. Başka hiçbir maddi unsura yaslanmaksızın, sadece kendisini üreten elitin ben-idrakinden kaynaklanan bu güç, bir nevi "sihirli formüldür":

Bu yüzyılın ilk ve ikinci yarısında görülen Japon askeri ve ekonomik dinamizminin sihirli kaynağı, güçlü ve karşı konulmaz bir ben-idraki ve öz-bilinçtir. (...) Bunun sonucunda Japonya, temel hammadde kaynaklarından yoksun olmasına karşın uluslararası siyasi ve ekonomik güç merkezlerine meydan okuyabilmiştir.⁷⁶

Bir önceki bahisten de anlaşılacağı üzere, Davutoğlu'nun dış politikasının coğrafi odağını belirleyen şey de medeniyet aidiyeti, yani kültürel ve tarihsel mirastır: Türkiye Osmanlı'nın mirasçısı olarak "tarihi ve coğrafi derinliği dolayısı ile sorumlulukları olan, uluslararası ilişkilerde bu anlamda merkez (...) bir ülkedir; AB'nin, NATO'nun, Asya'nın kenar ülkesi değildir."⁷⁷ Davutoğlu'nun *yakın kara havzası* olarak tanımladığı coğrafi alanda (Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu)⁷⁸ "Türkiye'nin kaçınılmaz *Hinterland*"ı ise Ortadoğu'dur⁷⁹: "[D]ünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur."⁸⁰ Davutoğlu'na göre "İslam medeniyetinin bugün Ortadoğu olarak bilinen bölgenin tümüne hakim olması, bu bölgenin coğrafi bütünlüğü aşan bir jeokültürel bütünlüğe kavuşmasına sebep olmuştur. O günden bugüne Ortadoğu, İslam medeniyetinin hakimiyet sahası olarak kabul edilmiş; bu hakimiyet sahasının genişlemesine ve daralmasına göre *Ortadoğu* tanımında değişiklikler söz konusu olmuştur." İslam dini etrafında oluşmuş bir jeopolitik birim ve jeokültürel bütün olarak Ortadoğu'yu tanımlayan iki unsur, İslam dini ve Osmanlı'dan kalan ortak tarihi mirastır.⁸¹

Davutoğlu'na göre bu coğrafyada Türkiye'nin en büyük avantajı, geleneksel Türk dış politikasını şekillendiren Kemalist projenin aksine, kuşatıcı ve kapsayıcı bir medeniyet aidiyeti benimsemesi olacaktır.⁸² Bu tavrın dış politikaya yansımaları ise, "Komşularla sıfır sorun" politikasıdır:

*İçerideki konsolidasyonun sonrasında, komşularımızla sıfır problem ilişkisi kurulması önemlidir. (...) [Y]akın komşularımızla ilişkilerimizde, ekonomik ve kültürel olarak insan mobilizasyonunu arttırmak gerekiyor. Türkiye çevresinde üretilen değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru akmasını sağlayacak bir politika takip etmelidir.*⁸³

75 Ibid., s.50-51.

76 Davutoğlu, *Civilizational Transformation and the Muslim World*, s.43.

77 Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, s.135.

78 Ibid., s.134.

79 Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.129.

80 Ibid., s.131.

81 Ibid., s.132 (italik özgün metinden aktarılmıştır).

82 Ibid., s.137.

83 Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, s.136 (italik yazar tarafından eklenmiştir).

Çünkü “Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında, Türkiye’nin çevresindeki hiçbir ülke Türkiye ölçeğinde değildir. Dolayısıyla Türkiye, çevresinde oluşturacağı güvenlik ve barış halesiyle bölgedeki çıkarlarını en üst noktaya çıkartabilir.”⁸⁴

Görülebileceği üzere, yakın komşularımızla ilişkilerimizi tarif eden bu model, Davutoğlu’nun teorik yazınında geçen ve yukarıda değinilen “medeniyet eksenini” olmak anlamına gelmektedir. Davutoğlu’na göre kültürel ve tarihsel parametrelere göre tanımlanmış bir havza içinde Türkiye, “coğrafi konumunun tabii sonucu olarak geniş ölçekli stratejik manevra alanına”⁸⁵ sahiptir. Zaten günümüz dünyasında bölgesel bir gücün, Soğuk Savaş yıllarındaki gibi ithal ikamesi politikaları ile hayatta kalması mümkün değildir, “resmi ve gayriresmi aktörlerin birlikte oluşturdukları ulusal total etkinlik, sadece devlet kontrolüne dayanan ulusal bağımsızlığın önüne geçmiş bulunmaktadır.”⁸⁶ Bu bağlamda Türkiye, bu yeni dünyada başarılı olmak için hem devlet hem de devlet-dışı aktörlerin katılımı ile merkezinde yer aldığı havzayı bölen cari ulusal sınırları aşan bir “medeniyet eksenini” gibi davranmalıdır.

Sonuç: Güç Unsuru ve Güç Çarpanı Olarak Kültür

Yukarıda dış politikaya bakış açılarını özetlemeye çalıştığımız ve Türk dış politikasının son yirmi yılında etkili olmuş bu iki bakanın dünya ve siyaset algısında kültür, özellikle de Türkiye’nin medeniyet aidiyeti ve bunun dış politika kararlarına yansımaları gereği, merkezi bir yer tutmaktadır. Görüldüğü üzere her iki bakan da tarih, kültür ve coğrafyanın Türk dış politikasında geçmişte ihmal edilmiş boyutlar olduğunda hemfikirdir. Her ikisi de, ortaya koydukları yeni dış politika vizyonlarının, bu eksikliği giderecek bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. İkisi de, Soğuk Savaş sonrası dönemde tarih ve kültürün dış politika üzerindeki etkisinin daha da arttığına işaret etmekte ve dış politikada başarının anahtarı olarak tarih, kültür ve coğrafyanın birer güç unsuru olarak daha etkili kullanımını görmektedir.

Cem ve Davutoğlu arasındaki farklılıklar ise, öncelikle epistemolojik düzeyde ortaya çıkmaktadır: Cem, tarih ve kültürü temelde realist bir durum tespiti ve güç hesabı analizinin unsurları olarak görür. Davutoğlu içinse tarih ve kültürden kaynaklanan medeniyet aidiyetinin farkındalığı, analiz yapan birey için kurucu bir özelliktir ve bu aidiyetten bağımsız, mutlak (Ya da Cem’in deyimini ile “matematiksel kesinlikte”) bir rasyonel güç hesabı mümkün değildir. Bu anlayış farkı, iki bakanın kendilerini ifade ettiği şekillerinde ortaya çıkar: Cem çok daha kısa ve net cümlelerle, dünyanın herhangi bir yerinden, sıradan insanın anlayabileceği terimlerle konuşurken, Davutoğlu’nun dili daha yoğun, ait olduğu medeniyetin tarih ve kültürüne referans veren ve daha çok bu kültür ve tarihe aşina insanların anlayabileceği ifadelerle doludur.

İki bakanın dış politika anlayışları arasındaki temel farklılık, kültürün bir değişken olarak işgal ettiği seviye ve yayıldığı kavramsal alandır: İsmail Cem’e göre dış politika, evrensel anlamda faydacı ve rasyonel bir öznenin ulusal çıkar hesabına göre yürüttüğü bir faaliyettir. Yukarıda da değinildiği üzere İsmail Cem’in dış politika anlayışında belirleyici değişken, ulus-devlet merkezli olarak ve rasyonel güç hesabı ile belirlenmiş çıkarıdır. Cem, hem tüm diğer devlet-aktörlerin dış politikayı bu şekilde yönettiğine, hem de Türkiye’nin geleneksel dış politikasının en büyük eksiğinin bu olduğuna inanmaktadır. Dış politikayı analiz eden ve/veya yürüten kişinin algısı, tarihsel ve coğrafi açıdan

84 Ibid., s.125.

85 Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.21.

86 Ibid., s.24-25.

kapsayıcı, analitik açıdan rasyonel ve kültürel değerlerin hiyerarşisi açısından evrenselci olmalıdır. Kültür, diğer maddi ve manevi güç unsurları ile birlikte göz önünde bulundurulması gereken bir unsurdur. Türk dış politikası rasyonel hesaplara dayanan kararlar çerçevesinde, kültür ve coğrafya unsurlarından da hakkınca faydalanarak yürütülmelidir. Geleneksel Türk dış politikasının zaafı, bu unsur yok saymış ya da yeterince değerlendirmemiş olmasıdır.

Ahmet Davutoğlu'nun teorik çerçevesinde ise dış politika, zaman-mekan idraki spesifik bir medeniyet aidiyeti tarafından belirlenen, stratejik zihniyeti (rasyonalitesi) de bu idrake göre şekillenen bir öznenin, o medeniyeti yükseltmek için giriştiği bir faaliyetidir. Ahmet Davutoğlu için de çıkar, belirleyici bir değişkendir. İki bakan arasındaki farklılık, çıkarın öznesi ve güç cinsinden hesaplanması aşamasında belirginleşmektedir: Cem'in aksine Davutoğlu'nun öznesi ulus-devlet değil, ana eksenini bugünkü cari sınırlar itibarı ile bir ulus-devletin oluşturacağı, ancak onun sınırlarının ötesine taşan bir medeniyet coğrafyasıdır. Gerek kendisinin, gerekse Başbakan Erdoğan'ın söylemine defaten yansıdığı üzere, dış politikanın öncelikli hedefi cari ulusal sınırların ayrıştırıcılığını ortadan kaldırmaktır. Bu, öncelikle *psikolojik bir adım atmayı* gerektirir. Dış politika analizcisi ve uygulayıcısı, bu adımı toplumun geri kalanına benimsetecek aydınları da mobilize etmelidir. Bu "iç konsolidasyon tamamlandıktan sonra" adı geçen aydın elitin liderliğinde ve halkın tam destek ve katılımı ile hayata geçirilecek stratejik plan, ülkeyi hal-i hazırda küresel sisteme daha kapsayıcı bir alternatif sunan bir medeniyetin eksenine haline getirecektir. Kültürel öznenin, yani Davutoğlu'nun deyimi ile medeniyet ben-idrakinin yarattığı Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İrade, sabit ve potansiyel güç unsurları üzerinde çarpan etkisi yapmaktadır, çünkü rasyonalitesini ait olduğunu bildiği medeniyete göre belirleyen ve siyasetini bu rasyonalite çerçevesinde yürüten bir özne, muhataplarına göre çok daha büyük ve karşı konulmaz bir güce kavuşmaktadır. Bu varsayım, adı geçen öznenin ait olduğu medeniyet havzası içerisinde özellikle geçerlidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı medeniyeti krize girerken, İslam başta olmak üzere kendi dışındaki medeniyetlerle kapsayıcı bir ilişki kuramamıştır. Türkiye'nin önündeki büyük fırsat, yakın çevresinden başlayarak özellikle Ortadoğu hinterlandında ortak payda olan İslam ve Osmanlı geleneğinden köklenen, kapsayıcı ve kuşatıcı bir medeniyet alternatifi geliştirmek ve bu sayede bu bölge merkezli bir medeniyet eksenine dönüşebilmektir. Türk dış politikası, ait olduğumuzu idrak ettiğimiz medeniyetin vücut bulduğu coğrafi mekân üzerinde yeni, yükselen ve cari sınırları dönüştüren bir stratejik zihniyetle yönetilmelidir. Geleneksel Türk dış politikasının zaafı, tarihteki diğer başarılı medeniyet eksenini oluşturmuş güçlerin aksine, öznel medeniyet idraki ve bu idrakin sağladığı güç çarpanı etkisinden yoksun oluşudur.

Bu iki yaklaşımı, uluslararası ilişkiler teorisi açısından sınıflandırmak gerekirse, İsmail Cem'in yaklaşımı yukarıda da değinildiği üzere belirgin biçimde idealist-realist yelpazesinin realist ucuna daha yakındır. Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımı ise aynı parametreler açısından idealist uca daha yakındır. Nitekim bu bağlamda, geleneksel realistlerin iki savaş arası dönemde dünya politikasına yön veren zihniyete yönelttiği bazı eleştiriler, Cem-Davutoğlu kıyaslaması çerçevesinde Davutoğlu için özellikle geçerlidir. Belirtmeliyiz ki, bu geçerliliğin temelinde, güç unsuru olarak maddi ve fikirsel değişkenler arasında ayırım güden kaba bir realizm yoktur: Hans J. Morgenthau'un dediği gibi;

Tarihin belli bir döneminde siyasal harekete yön veren çıkarın türü, dış siyasetin içinde şekillendiği siyasi ve kültürel çerçeveye bağlıdır. (...) Aynı gözlem, güç için de geçerlidir: İçeriği ve kullanım şekli, siyasal ve kültürel ortam tarafından belirlenir. Güç, insanın insan üzerinde hâkimiyet kurmasını ve sürdürmesini sağlayan herhangi bir şey olabilir.⁸⁷

87 Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York, Alfred A. Knopf, 1962, s.8-9.

Cem ve Davutoğlu'nu kıyaslarken, Davutoğlu'nu idealist uca daha yakın olarak sınıflandırmamızın temelinde, kendisinin fikrîsel değişkenlerin fiziksel dünya üzerindeki etkilerine dair beklentileri belirleyici olmaktadır. E. H. Carr, *20 Yıl Krizi* adlı eserinde "ütopyacılar" olarak tanımladığı idealistleri eleştirirken, ütopyacıların temel kusurlarının olanla olması gereken arasındaki ayrımı yapamamak olduğunu belirtir: "Ütopyacılar için "Bir fikrin doğruluğunun kanıtı, onu hoş kılan özelliklerden ayrı değildir."⁸⁸ Benzer bir biçimde, Davutoğlu'nun fikriyatındaki birinci sorun, hem çıkar hesabını yapan öznenin, hem de adına çıkar hesabı yapılan ünitenin hal-i hazırda var olmamasıdır. Tıpkı iki savaş arası liberalizmin, ulus-devletler ve sömürge imparatorluklarının irade ve eylemlerine dayanarak yaratmak istediği dünya yönetişimi gibi, Davutoğlu'nun yaratmak istediği Türkiye eksenli İslam medeniyeti de, hal-i hazırda mevcut değildir; ancak halen var olan aktörlerin, yani ulus-devletler, onların yönetici eliti ve halklarının irade ve eylemleri ile yaratılabilir.

İkinci olarak, Ahmet Davutoğlu bu fikrin hayata geçirilmesinin hem genel olarak insanlık, hem de adı geçen elitler ve halklar için iyi ve arzulanır olduğunu, dolayısıyla gerçeğe dönüşmesi için bu bilince (idrake) sahip bir öncü grubun rehberliğinin yeterli olacağını varsaymaktadır. Oysa özellikle 2011'den bu yana artan sayıda emareden anlaşıldığı üzere, uygulamada durum bu kadar basit değildir: Gerek Türkiye'nin eksenini oluşturmaya çalıştığı medeniyet havzasında varlığını sürdüren devlet ve devlet dışı aktörler, gerek bu havzayı yurt edinmiş (Türkiye dâhil) halklar içerisinde pek çok kesim, bu projenin öngördüğü biçimde davranmamakta ısrar etmektedir. Carr'ın ütopyacılar için dediği gibi, hem çıkarların uyumu varsayımının kendisi sorunludur, hem de tüm aktörlerin uyumlu olduğu varsayılan çıkarlar doğrultusunda hareket edeceği beklentisi.

Sonuç olarak söylenebilir ki, (İsmail Cem'in önerdiği üzere) rasyonel faydacı bir dış politika yaklaşımı çerçevesinde, bir etki alanı oluşturmak için kültürel ve tarihsel ortaklıklardan birer güç unsuru olarak yararlanmak realist bir yaklaşımdır. Ancak, bu kültürel ve tarihsel ortaklıkların, Türkiye'nin içinde ve dışında, iktidarın tüm muhatapları tarafından benimsenerek, Türkiye'ye normal koşullar altında sahip olmadığı, "sihirli" bir güç kaynağı sunacağını beklemek, ütöpiktir. Çünkü Davutoğlu'nun varsaydığı üzere, medeniyet ben-idraki üzerine inşa edilen Stratejik Zihniyet, Stratejik Planlama ve Siyasi İrade, beklenen güç çarpanı etkisini göstermemektedir. Türk dış politikasının son döneminde karşılaşılan çoğu sorunun temelinde de, bu ütopyacı anlayış vardır.

88 Carr, *20 Yıl Krizi*, s.54.

Kaynakça

- Adak, Sevgi ve Ömer Turan. "Çatışma, Diyalog, İttifak: Medeniyetçi Söylemin Yükselişi ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri", *Toplum ve Bilim*, Sayı 120, Şubat 2011.
- Birand, Mehmet Ali. "Davutoğlu 'Bir Yıldız mı' yoksa 'Bir Felaket mi'?", *Hürriyet*, 10.10.2012.
- Carr, Edward Hallett. *20 Yıl Krizi*, Can Cengil (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Cem, İsmail. *Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005
- Cem, İsmail. *Bütün Eserleri-6 Gelecek İçin Denemeler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Cem, İsmail. *Turkey in the New Century: Speeches and Texts Presented at International Fora (1995-2001)*, Mersin, Rüstem Kitabevi, 2000.
- Cem, İsmail. *Türkiye Avrupa Avrasya: Birinci Cilt: Strateji Yunanistan Kıbrıs*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Cem, İsmail. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1982.
- Cline, Ray S. *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*, Washington D.C., Westview Press, 1975.
- Çandar, Cengiz. "Dış Politikanın İflas Fotoğrafı", *Radikal*, 20.07.2014.
- Çandar, Cengiz. "Oxford'da 'Cumhuriyet Tarihimizin En İyisi' İle...", *Radikal*, 04.05.2010.
- Çandar, Cengiz. "Pusulasını Kaybeden Dış Politika" *Radikal*, 02.08.2013.
- Davutoğlu, Ahmet. *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.
- Davutoğlu, Ahmet. "Güç Unsurları, Stratejik Planlama ve Savunma Sanayii", *Yeni Şafak*, 8 Mayıs 1997.
- Davutoğlu, Ahmet. "Medeniyetler Arası Etkileşim ve Klasikler", Halit Özkan vd. (der.), *Medeniyet ve Klasik*, İstanbul, Klasik Yayınlar, 2007.
- Davutoğlu, Ahmet. "Medeniyetlerin Ben-İdraki", *Divan*, No 1, 1997.
- Davutoğlu, Ahmet. *Alternative Paradigms: the Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory*, Maryland, University Press of America, 1993.
- Davutoğlu, Ahmet. *Civilizational Transformation and the Muslim World*, Kuala Lumpur, Mahir Publications, 1994.
- Davutoğlu, Ahmet. *Küresel Bunalım*, İstanbul, Küre Yayınları, 2002.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 48. Baskı, 2010.
- "Erdoğan: Olmert Beni Sırtımdan Hançerledi!" *Gazetevatan*, 15.11.2010, <http://www.gazetevatan.com/erdogan--olmert-beni-sirtimdan-hancerledi--340776-gundem/>
- Gencer, Sedat. "Az Gelişmişlik, Geri Kalmışlık ve Kalkınma: İsmail Cem Örneğinde 1960'lı yıllarda Solun Tarih Kurgusu", *İnsan ve Toplum*, Cilt 3, No.6.
- Kirişçi, Kemal. "The Transformation of Turkish Foreign Policy", *New Perspectives on Turkey*, No.40, 2009.
- Morgenthau, Hans Joachim. *Politics Among Nations*, New York, Alfred A. Knopf, 1962.
- "Olmert: Abbas never responded to my peace offer", *Haaretz*, 14.02.2010, <http://www.haaretz.com/news/olmert-abbas-never-responded-to-my-peace-offer-1.263328>
- Oran, Baskın. "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası*, Cilt 2, Baskın Oran (der.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Özcan, Gencer. "2000'li Yıllarda Türkiye'de Dış Politika Yapım Süreci", Faruk Sönmezoğlu (der.) *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Ankara, Der Yayınları, 2012.
- Özcan, Gencer. "Türk Dış Politikasında Oluşum Süreci", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 2004.

“Sayın Prof. Ahmet Davutoğlu”, *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık*, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_PrimeMinister/pg_PrimeMinister.aspx.

Traub, David. “Turkey’s Rules”, *New York Times*, 20.01.2011.

Tuğtan, Mehmet Ali. “Güç, Anarşi ve Realizm”, Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Wendt, Alexander. “Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Cilt 46, No.2, 1992.